BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA O‘YIN ORQALI TA’LIM BERISHNING AHAMIYATI

Zaripova Xolida Baxtiyor qizi
Toshkent ijtimoiy innovatsiya universiteti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.20303067

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, ta’lim jarayonida didaktik o‘yinlardan foydalanishning pedagogik ahamiyati va samaradorligi tadqiq etilgan. Maqolada an’anaviy o‘qitish metodlari hamda o‘yin orqali ta’lim berish texnologiyalari qiyosiy tahlil qilinib, tajriba-sinov ishlari natijalari keltirilgan. O‘yin elementlarining o‘quvchilar diqqatini jamlash, dars samaradorligini oshirish hamda matematik va grammatik ko‘nikmalarni shakllantirishdagi roli yoritilgan. Yakunda boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish bo‘yicha amaliy taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.
Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, didaktik o‘yinlar, ta’lim samaradorligi, motivatsiya, mantiqiy fikrlash, vizual modellar, Milliy o‘quv dasturi.

Аннотация. В данной статье исследуются педагогическое значение и эффективность использования дидактических игр в учебном процессе с учетом возрастных и психологических особенностей учащихся начальных классов. В работе проводится сравнительный анализ традиционных методов обучения и игровых технологий, а также представлены результаты опытно-экспериментальной работы. Освещается роль игровых элементов в концентрации внимания учащихся, повышении эффективности уроков и формировании математических и грамматических навыков. В заключении выдвинуты практические предложения и рекомендации по повышению качества начального образования.
Ключевые слова: начальное образование, дидактические игры, эффективность обучения, мотивация, логическое мышление, визуальные модели, Национальная учебная программа.

Abstract. This article investigates the pedagogical significance and effectiveness of using didactic games in the educational process, taking into account the age and psychological characteristics of primary school students. The paper provides a comparative analysis of traditional teaching methods and game-based learning technologies, presenting the results of experimental research. The role of game elements in enhancing students' focus, increasing lesson efficiency, and developing mathematical and grammatical skills is highlighted. In conclusion, practical proposals and recommendations are put forward to improve the quality of primary education.
Keywords: primary education, didactic games, educational efficiency, motivation, logical thinking, visual models, National Curriculum.

KIRISH

Boshlang‘ich ta’lim yoshidagi bolalarning yetakchi faoliyati o‘yin faoliyatidan tizimli o‘quv faoliyatiga o‘tish davriga to‘g‘ri keladi. Bu bosqichda bolaning psixologik, fiziologik va kognitiv xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb vazifalaridan biridir. O‘zbekiston Respublikasining Milliy o‘quv dasturi talablari asosida darslarni yangicha yondashuvlar yordamida tashkil etish, o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshirish va ortiqcha zehniy toliqishning oldini olish bugungi kun o‘qituvchisidan yuksak mahorat talab etadi. Mamlakatimizda uchinchi Renessans poydevorini barpo etishning

asosiy bo‘g‘ini sifatida maktab ta’limini tubdan isloh qilishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev o‘z nutqlarida ta’lim sifati va undagi metodologiyani yangilash masalasini bot-bot ta’kidlab keladi. Prezidentimiz qayd etganlaridek:

“Biz maktab ta’limini rivojlantirishni umummilliy harakatga aylantirdik. Chunki zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan, mustaqil fikrlaydigan avlodgina buyuk kelajakni barpo eta oladi. Maktabda o‘qitish metodikasini o‘zgartirmasdan turib, ta’lim sifatini ham, mazmunini ham o‘zgartirib bo‘lmaydi. Bola maktabga majburlikdan emas, balki qiziqishdan, intilishdan kelishi kerak.”

Ushbu konseptual fikrdan kelib chiqqan holda, boshlang‘ich sinflardayoq bolani ilmga qiziqtirish, unda o‘qishga nisbatan ijobiy motivatsiyani shakllantirish muhim hisoblanadi. Biroq, an’anaviy, faqatgina yodlash va quruq tushuntirishga asoslangan bir xillikdagi darslar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqatini tez tarqatib yuboradi, ularni fandan bezdiradi. O‘yin orqali ta’lim berish (Edutainment) esa dars jarayonida zerikarli qoidalarni majburlab singdirishdan voz kechib, bilimlarni tabiiy, vizual va quvnoq muhitda o‘zlashtirishga imkon beradi. Pedagogik o‘yinlar vositasida o‘quvchilar mantiqiy fikrlash, muammoli vaziyatlardan chiqish va jamoada ishlash ko‘nikmalarini oson o‘zlashtiradilar. Shu sababli, boshlang‘ich sinf darslarida (matematika, ona tili va o‘qish savodxonligi) didaktik o‘yinlardan va ko‘rgazmali modellar tizimidan to‘g‘ri foydalanish metodikasini ishlab chiqish hamda uning pedagogik samaradorligini ilmiy asoslash ushbu tadqiqot ishining bosh maqsadi hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’lim jarayonida didaktik o‘yinlar orqali bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘zlashtirish darajasini aniqlash hamda ushbu metodning pedagogik samaradorligini ilmiy jihatdan asoslash maqsadida kompleks tadqiqot metodologiyasi ishlab chiqildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida pedagogik kuzatuv, qiyosiy tahlil, pedagogik diagnostika hamda tajriba-sinov metodlaridan unumli foydalanildi. Pedagogik tajriba-sinov ishlari 2026-o‘quv yilida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bazasida tashkil etildi. Tadqiqotning xolisligi va aniqligini ta’minlash maqsadida yosh xususiyatlari, umumiy o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari va intellektual salohiyati o‘zaro teng bo‘lgan jami ikki guruh shakllantirildi:

- Nazorat guruhi: Ushbu guruhda darslar amaldagi dastur asosida, an’anaviy dars shakllarida olib borildi. Axborotni uzatishda asosan verbal (tushuntirish), qisman ko‘rgazmali va reproduktiv (qayta takrorlash) metodlardan foydalanildi. O‘quvchilarga qoidalar tayyor holda berildi va ularni yodlash hamda mashqlar orqali mustahkamlash talab etildi.
- Tajriba guruhi: Ushbu guruhda esa ta’lim jarayoni o‘yin texnologiyalari (Edutainment) asosida to‘liq transformatsiya qilindi. Darslarning har bir bosqichida (yangi mavzuni tushuntirish, mustahkamlash va bilimlarni nazorat qilish) mavzu mazmuniga mos keladigan, bolaning mantiqiy hamda ijodiy fikrlashini faollashtiruvchi didaktik o‘yinlar tizimli ravishda tatbiq etildi.

Tajriba guruhida o‘yin elementlarini qo‘llashda fanlararo integratsiyaga va an’anaviy pedagogik vositalarning uyg‘unligiga alohida e’tibor qaratildi:

1. Matematika darslarida: O‘quvchilarning nomanfiy butun sonlar va hisoblash malakalarini mustahkamlashda “Zanjir” didaktik o‘yini qo‘llanildi. Geometrik tushunchalarni (perimetr va yuza) shakllantirishda esa shunchaki tayyor formulani yodlatish emas, balki paletkalar, maxsus kesmalar va vizual modellashtirish orqali bolalarning fazoviy tasavvurini o‘yin shaklida rivojlantirishga urg‘u berildi.
2. Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida: So‘z turkumlarini (xususan, Sifat turkumini) o‘rganish va grammatik tushunchalarni farqlashda o‘quvchilarning tezkor fikrlashini ta’minlovchi "Kim chaqqon?" va so‘z o‘yinlaridan foydalanildi. Bu metod bolalardagi fonematik va grammatik xatoliklarni o‘yin davomida, o‘zaro tahlil orqali bartaraf etishga xizmat qildi.

Metodologiyaning yakuniy bosqichida tajriba va nazorat guruhlarining ko‘rsatkichlarini solishtirish uchun maxsus diagnostik vositalar (test topshiriqlari, ijodiy va amaliy vazifalar) ishlab chiqildi. O‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish sifati quyidagi uchta asosiy mezon bo‘yicha baholandi:

- Kognitiv (bilish va tushunish) mezon: O‘quvchilarning mavzu yuzasidan nazariy bilimlarni qay darajada o‘zlashtirganligi va qoidalarni mohiyatan tushunib yetganligi (amaliy testlar orqali).
- Faoliyatli (amaliy qo‘llash) mezon: Olingan bilimlarni nostandart vaziyatlarda, arifmetik amallarni bajarishda va matn ustida ishlashda mustaqil qo‘llay olish hamda xatolar ustida ishlay olish darajasi.
- Motivatsion (hissiy-irodaviy) mezon: O‘quvchilarning dars jarayonidagi psixologik faolligi, darsga bo‘lgan qiziqishi, diqqatining barqarorligi va jamoaviy hamkorlik ko‘nikmalari (pedagogik kuzatuv kartalari orqali).

TAHLIL VA NATIJALAR

Tashkil etilgan pedagogik tajriba-sinov ishlari yakunida olingan ko‘rsatkichlar chuqur qiyosiy tahlil qilindi. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, boshlang‘ich sinf darslarida didaktik va harakatli o‘yinlardan tizimli foydalanish o‘quvchilarning mavzuni tushunish tezligini, mantiqiy fikrlash doirasini va olingan bilimlarni xotirada uzoq muddat saqlab qolish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatiga ko‘ra, ularda mavhum (abstrakt) fikrlashdan ko‘ra ko‘rgazmali-amaliy va obrazli fikrlash ustunlik qiladi. An’anaviy darslarda ko‘p kuzatiladigan mavhum tushunchalar — masalan, matematika darslaridagi murakkab arifmetik amallar, geometrik shakllarning perimetri va yuzasini hisoblash yoki ona tili darslarida so‘z turkumlari (Sifat va uning so‘roqlari)ga oid quruq qoidalar bolalar uchun qiyinchilik tug‘diradi. Tajriba guruhida ushbu mavhum tushunchalar vizual modellar, paletkalar va qiziqarli didaktik o‘yinlar shakliga o‘tkazilganda, o‘quvchilarning fanga bo‘lgan yondashuvi tubdan o‘zgardi. Eng muhimi, o‘yin texnologiyasi orqali ta’lim berish jarayonida o‘quvchilarning fanga bo‘lgan salbiy psixologik to‘siqlari butunlay yo‘qoldi. An’anaviy darslarda o‘quvchi "Xato qilsam, o‘qituvchi yoki sinfdoshlarim kularmish" degan ichki qo‘rquv va hadik bilan o‘tirsa, o‘yin muhitida bu qo‘rquv o‘z-o‘zidan tarqalib ketadi. Bola erkin, quvnoq va tabiiy vaziyatga tushadi. Charchoq va zehniy toliqish (apatiya) o‘rnini darsga bo‘lgan yuqori qiziqish va sog‘lom raqobat egallaydi. O‘yin davomida o‘quvchilar o‘zlarining fonematik va grammatik xatolarini, hisob-kitobdagi kamchiliklarini o‘zlari mustaqil anglab yetib, o‘z vaqtida to‘g‘rilash ko‘nikmasiga ega bo‘ldilar. Tajriba va nazorat guruhlarida dars yakuni bo‘yicha o‘tkazilgan diagnostik sinovlar, testlar va pedagogik kuzatuvlar natijasida quyidagi ko‘rsatkichlar qayd etildi va o‘zaro solishtirildi:

Baholash mezonlari va ko‘rsatkichlari	Nazorat ıhi (An’anaviy metodika)	Tajriba guruhi (O‘yin texnologiyasi)	O‘sish dinamikasi (Farq)
Darsdagi diqqat markazi va barqaror faollik (O‘quvchining dars davomida chalg‘imasdan ishtirok etishi)	62%	91%	+29%
Mavzuni nostandart vaziyatlarda qo‘llay olish (Bilimlarni amaliy ɔshiriqlarda erkin ishlata olish)	58%	84%	+26%
Mavzu yuzasidan yo‘l o‘yilgan xatolar ko‘rsatkichi (Arifmetik va grammatik xatoliklar darajasi)	24%	8%	-16% (kamaygan)
O‘quvchilarning darsga bo‘lgan ijobiy motivatsiyasi (Fanga bo‘lgan qiziqish va emotsional tayyorlik)	65%	95%	+30%

Tahliliy ma’lumotlar shuni tasdiqlaydiki, an’anaviy dars o‘tilgan guruhlarda o‘quvchilar darsning 20-25 daqiqasidan so‘ng diqqatini yo‘qotib, tez toliqib qolishgan. Bu guruhda o‘zlashtirish o‘rtacha darajada qolib, xatoliklar ko‘rsatkichi 24% ni tashkil etdi. Aksincha, dars jarayoni tizimli o‘yinlar bilan boyitilgan tajriba guruhida o‘quvchilarning darsga bo‘lgan ijobiy motivatsiyasi 95% gacha ko‘tarildi. O‘yin bolaning irodaviy va intellektual kuchlarini safarbar etdi, natijada mavzu yuzasidan yo‘l qo‘yilgan xatolar miqdori bor-yo‘g‘i 8% gacha kamaydi. Bu esa boshlang‘ich ta’limda didaktik o‘yin metodikasining nafaqat fanni o‘zlashtirishda, balki bolaning umumiy shaxsiyatini shakllantirishda ham yuqori samara berishini to‘liq isbotlaydi.

TAKLIFLAR. Tadqiqot davomida aniqlangan qonuniyatlar va olingan ijobiy natijalardan kelib chiqqan holda, Milliy o‘quv dasturi talablari asosida boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish uchun dars jarayoniga kiritiladigan har bir o‘yin elementining bevosita o‘quv maqsadiga (masalan, arifmetik amallarni bajarish yoki Sifat turkumini o‘rgatishga) qat'iy xizmat qilishi ta'minlanishi lozim. Buning uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun darsliklardagi mavhum mavzularga mos keladigan milliy va an’anaviy didaktik o‘yinlar to‘plami hamda metodik qo‘llanmalarni tizimli ishlab chiqish zarur. Shuningdek, o‘yin davomida vizual modellar, paletkalar va rasmli mantiqiy kartochkalardan foydalanish orqali ko‘rgazmalilikni kuchaytirish, shu bilan birga, bolalarni jismoniy yoki zehniy toliqtirib qo‘ymaslik hamda dars intizomini buzmaslik uchun o‘yin davomiyligini qat'iy me’yorlashtirib (10-15 daqiqa), qolgan vaqtni yozma va amaliy topshiriqlarga ajratish maqsadga muvofiqdir.

XULOSA. Boshlang‘ich ta’lim tizimida o‘yin texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik va psixologik jihatlarini ilmiy tadqiq etish hamda amaliy tahlil qilish natijasida bir qator muhim xulosalarga kelindi. Eng avvalo, boshlang‘ich sinflarda o‘yin orqali o‘qitish — bu shunchaki bolani vaqtichog‘lik qildirish, dars vaqtini ko‘ngilochar o‘tkazish vositasi emas, balki belgilangan ta’limiy va tarbiyaviy maqsadlarga erishishning eng samarali, tabiatbop va tabiiy pedagogik mexanizmidir. O‘yin faoliyati o‘quvchining shaxs sifatidagi kognitiv jarayonlarini, jumladan, mantiqiy va ijodiy fikrlashini, bog‘lanishli nutqini, ixtiyoriy diqqatini hamda fazoviy tasavvurini jadal rivojlantiradi. Tajriba-sinov jarayonida ko‘ringanidek, quruq yodlash metodidan voz kechilib, bilimlar didaktik o‘yinlar orqali singdirilganda, o‘rganilgan mavzular va tushunchalar bolaning uzoq muddatli xotirasida mustahkam saqlanib qoladi. Shu bilan birga, jamoaviy va musobaqa xarakteridagi o‘yinlar o‘quvchilarda ijtimoiy moslashuv, o‘zaro yordam, bir-birini tinglash, sog‘lom raqobat va hamkorlikda qaror qabul qilish kabi hayotiy muhim ijtimoiy ko‘nikmalarni ham shakllantiradi. Bu esa dars samaradorligini oshirish bilan birga, o‘quvchilarning maktab muhitiga va fanlarga bo‘lgan ichki emotsional tayyorligini hamda motivatsiyasini barqaror ta’minlaydi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning maktab ta’limini tubdan isloh qilish va metodikani yangilashga doir ma’ruzalari. Toshkent, 2024.
2. Boshlang‘ich ta’limning Milliy o‘quv dasturi. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. Toshkent, 2023.
3. Yo‘ldoshev J.G‘., Hasanov S. “Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
4. Mavlonova R., Rahmonqulova N. “Boshlang‘ich ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar”. – Toshkent: Bilim, 2020.
5. Qosimova K., Matchonov S. “Ona tili o‘qitish metodikasi”. – Toshkent: Nosir, 2022.
6. Jumayev M.E. “Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi”. – Toshkent: Ilm-ziyo, 2023.
7. Azizxodjayeva N.N. “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat”. – Toshkent: TDPU, 2019.
8. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A. “Ta’limda innovatsion texnologiyalar: boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma”. – Toshkent: Iste’dod, 2021.